№ 100: ФІЛОСОФІЯ ПОВСЯКДЕННЯ

Писати як жити

СЕРГІЙ РАФАЛЬСЬКИЙ

1 БЕРЕЗНЯ 2023

Оділон Редон, «Здавалося, що це рука із плоті й крові, як моя», 1896 рік

Моя мати іноді згадує, як їй доводилося рятувати мої щоденникові записи: буквально витягувати зі смітника пошматовані уривки, які частіше за все потім неможливо було скласти докупи.

Чого в тих уривках містилося більше: порожньої банальності, озлоблення на світ, перших інтимних переживань? Деталей, вирваних із того *навколо*, яке я фіксував із азартом першопрохідця чи блазня?

Тепер, кількадесят років потому, я розумію, що мама намагалася вберегти моє життя від невідомої їй сили, що рухала мною зсередини.

Жінка, що народила мене, не розуміла, що власне сила життя й рухала мною: відкидаючи і перемагаючи саму себе.

Певне, моя мати, зберігаючи застиглі уламки мене вчорашнього, намагалась насамперед угамувати свій біль відділення, спочатку тілесного, а потім духовного.

///

Відколи я зрозумів, що матері можуть діставатися мої спогади, став писати більш розпливчасто, додавати до зафіксованих подій вигадані деталі, історії про уявних друзів. Так з'явилися перші спроби більш художнього осмислення світу, щось середнє між поганими оповіданнями й есеями.

Наскільки себе пам'ятаю, то до від'їзду з батьківського дому суто щоденникових записів — доказів мого проживання певних періодів — я більше не залишав. А якщо й залишав, то вони зараз гниють на недоступному мені просторі — кримському сміттєзвалищі, під палючим літнім сонцем і пронизливими зимовими вітрами.

///

23 грудня 1911 року двадцятивосьмирічний Франц Кафка, окрилений подорожами і натхненний можливістю писати взагалі, фіксує у своєму записнику таке спостереження[1]:

> *Коли пишеш щоденника, одна з переваг цього полягає в тому, що із заспокійливою чіткістю усвідомлюєш переміни, яких безперервно зазнаєш і в які загалом, звичайно, й віриш, про які здогадуєшся і які визнаєш, але які потім щоразу мимоволі заперечуєш саме тоді, коли йдеться про те, щоб з такого визнання почерпнути надію чи спокій. У щоденнику знаходиш докази того, що навіть у стані, який сьогодні здається нестерпним, ти жив, дивився на світ і занотовував свої спостереження, що, отже, оця правиця рухалась, як сьогодні, коли ми, маючи змогу оцінити тодішній стан, порозумнішали, одначе з тим більшою підставою мусимо визнати безстрашність*

> *нашого тодішнього прагнення, що, попри цілковите невідання, все ж таки збереглося.*

Писати для Кафки — це жити, а можливо, і безпосередньо оживляти папір. Рухати п'ястю, щоб перетворювати стан свого неспокою на його артефакт. Повірити, що фізичне втілення болю є полем для змін.

Але вже через два роки він ніби розчаровується у своїй практиці, хоча й не кидає цього заняття:

> *Я навіть не маю бажання писати щоденника, — упадає серцем він, — може, через те, що там уже багато чого нема, може, через те, що я весь час змушений описувати лише половинчасті й, судячи з усього, неминуче половинчасті вчинки й лінії поведінки, а може, через те, що вже саме писання навіює на мене тугу.*

Десять років потому, загнаний і до краю втомлений самим письмом, у якийсь період змінивши щоденники на філософські зошити, він закарбовує те, що потім накаже знищити:

> *Десь тиждень тому всі щоденники віддав М.*[2] *Трохи вільніший? Ні. Чи спроможний іще я писати щось на кшталт щоденника? У кожному разі це буде щось інше, скоріше, воно десь сховається, не буде взагалі нічого, скажімо, про Гардта, який мене неабияк цікавив; я міг би занотувати що-небудь лише через силу. Таке враження, ніби я про нього вже давно все написав або — що, власне, те саме — ніби я вже неживий. Про М. я, певно, написати зміг би, але вже не з власної волі, до того ж це було б надто гостро спрямовано проти мене, такі речі мені вже не доводиться, як колись, докладно собі пояснювати, в цьому сенсі я вже не такий забудькуватий, як колись, я став живою пам'яттю, звідси й безсоння.*

///

Мене все-таки зваблює ідея про те, що тепер я виписую те, що Кафка колись написав про себе.

І якщо зухвало припустити, що час не гомогенний, то виходить так: він пише про себе, *поки* про нього пишу я. Або навіть *поки* пише він сам: спочатку захоплено, потім тужливо, а згодом і розчаровано.

///

Написання щоденників від руки і справді скидається на медитацію: немає більш безпосереднього контакту між двома способами існування — у-світі та для-себе.

Я живу, поки рухається моя правиця, поки маю прямий доступ до власної пам'яті про щойно, поки зберігаю анонімність, на руйнування якої будь-хто може претендувати після моєї смерті.

А втім, письмо (будь-яке) — це і щезання, втрата влади, самовідсторонення, покора Іншому.

///

Писати потрібно й для того, щоби вловлювати повтори, які мучать у повсякденні. Хапати питання, які не дають рухатися далі, на які натикаєшся знову і знову, як на не підпиляний поріжок.

Але що, коли одна з повторюваних думок у моєму щоденнику — це «хто я»?

Інші мерехтливі претензії до себе не менш складні для відповіді.

///

То чи можна розшукати відповіді на питання, які ставиш собі, у когось іншого? Чи мають вони стосунок безпосередньо до чужого життя?

І що, коли лінії поведінки Кафки були занотовані не для нього самого, а для інших — щоб знали, як жити не варто? І тим цінніші переступи Брода або Єсенської, що зрадили право Кафки на анонімність.

///

Мало хто сперечатиметься, що життя абсурдне, але коли постає питання, як *жити* (тут наголос саме на тривалості, дії, руху, спостереженні, пізнанні й відчуванні), то важко не відповісти: уважно до світу й до себе.

Війна знижує рівень потреб до базового, а для деяких люде і цілком оголює життя. Війна також від'єднує від повсякденності та її практик уваги до себе. Віктор Франкл швидко зрозумів це після перших місяців перебування в концтаборі, коли сусіди по бараку гинули на його очах від того, що втрачали віру й наснагу до простих дій.

Звісно, про тілесні практики ми можемо забувати так само часто, як про духовні. Але життя усе одно складається з цих двох потоків.

Написання щоденників — чи не найголовніша практика уваги до себе, яку можна поставити в один ряд зі сном або випорожненням. Тим і цінні щоденники часів військового часу, коли рухом правиці можна зважитися (хоча б на якийсь час та в якійсь мірі) звільнитися від болючого.

Бо від питання «що відбувається зі світом навколо і мною в ньому?» до питання «хто я?» може бути лише один крок (або вкрай тривалий шлях).

///

19.10.2022 — (приватний запис у блокноті в чорній палітурці):

> *Раз на місяць писати в щоденник.*
> *Це супротив.*
> *Чи можливо буде потім домовлятися?*
> *А якщо домовитися, то знову стане війна?*
> *Хоча би раз на місяць нехай тече з мене жива струя!*
> *Чим усе закінчиться?*
> *Як ти думаєш?*
> *Навіщо це все?*
> *Раз на тиждень розмовляти.*
> *Що ще потрібно?*

///

Штучний інтелект, що завтра може забрати не тільки наші робочі місця, а й (мабуть) привласнити життя, наразі доволі погано справляється із саморефлексією, бо живого — а отже, неповторного, ірраціонального — в ньому вкрай мало.

Справжній щоденник може створити лише живе. Але з цієї тези, можливо, сміятимуться наши нащадки, бо я умисне випустив два слова: *поки що*.

///

Кожен якоїсь миті може опинитися на роздоріжжі: пам'ятати себе, аби здобувати з пам'яті можливості для змін, *versus* щомиті створювати себе, всякчас оновлюватися не тільки клітинно, а й на рівні тонких відчуттів.

Розробники штучного інтелекту нагородили його людським релятивізмом, і що більше система навчається на живих, то більше в неї шансів на майбутню помилку або хитрість.

///

Якби мої підліткові чи трохи старші щоденникові записи існували, то яку пораду я дав би самому собі, прочитавши їх зараз?

Адже якщо час не гомогенний, то я *можу* це зробити, байдуже, що без надії на наочний результат.

Отже, напевно, це була би та сама порада, яку я дав вокалісту безіменної групи з концерту в одному з евакуйованих від війни барів міста на заході країни. Двадцятирічний хлопець,

танцюючи на місці, ніби Ієн Кертіс, протяжно промовляв у мікрофон слова останньої пісні виступу: «Я сумую, я сумую, я сумую за тобою». Після бурхливих оплесків я підійшов до нього, поплескав по плечу і підбадьорив: «Не сумуй, живи!»

І ця порада однаково стосується як утрачуваної життєвої сили, так і розбитого серця.

СЕРГІЙ РАФАЛЬСЬКИЙ 1 БЕРЕЗНЯ 2023

Warning: count(): Parameter must be an array or an object that implements Countable in **/home/kairosbo/verbum.com.ua/www/wp-includes/post-template.php** on line **284**

Примітки

1. Тут і далі — переклад Петра Таращука, Євгенія Поповича і Олекси Логвиненка.
2. Ідеться про чеську журналістку Мілену Єсенську, з якою Кафка познайомився на початку 1920 року, коли празький часопис «Kmen» опублікував її переклад «Кочегара».